

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาการประเมินสิ่งแวดล้อมศึกษาของโครงการเยาวชนรักษ์ป่าต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พื้นที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อนในครั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการศึกษาจัดหมวดหมู่สิ่งที่จะศึกษา การทำความเข้าใจ การพิจารณาแนวทางในการวิเคราะห์ รวมทั้งการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ได้เป็นไปตามหลักการและเหตุผลและให้ครอบคลุมเนื้อหาของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าจากตำรา เอกสาร และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

- 2.1 แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
- 2.2 แนวคิดพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม
- 2.3 กระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 2.5 การพัฒนาหลักสูตร
- 2.6 แนวคิดพื้นฐานการประเมินโครงการ
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

มนัส สุวรรณ (2539) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมว่ามนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะมนุษย์ต้องพึ่งพาและใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมพร้อมๆ กับมีหน้าที่ที่ต้องบำรุงเพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรด้วย ในขณะที่ปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ทวีความรุนแรงขึ้นเกินกว่าระบบนิเวศจะรับรองได้ ซึ่งเป็นปัญหาเร่งด่วนที่เราควรที่จะหันมาให้ความร่วมมือแก้ไข ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน โดยในขณะที่มนุษย์นำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในกระบวนการผลิตต่างๆ ตั้งแต่ระดับครัวเรือนจนถึงระดับอุตสาหกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตและความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาประเทศมีผลทำให้

ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงเกิดปัญหามลพิษต่างๆ และในปัจจุบันก็ทวีความรุนแรงขึ้น ซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์นั่นเอง

สรุป แนวคิดมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต้องมีความเข้าใจถึงความหมายของสิ่งแวดล้อมที่ครอบคลุมมิติต่างๆ ทั้งมิติทรัพยากร มิติเทคโนโลยี มิติของเสียหรือมลพิษสิ่งแวดล้อม และมิติเศรษฐกิจสังคม ซึ่งอยู่ร่วมกันเป็นระบบนิเวศ โดยตามธรรมชาติระบบนิเวศจะมีสภาพสมดุลธรรมชาติ มีกลไกการควบคุมให้สิ่งแวดล้อมต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แต่ยังคงอยู่ในเกณฑ์ธรรมชาติ ถ้าหากมนุษย์เข้าไปรบกวนหรือเปลี่ยนแปลงสภาพสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ ทำให้สถานภาพของระบบเปลี่ยนแปลงไปด้วยการนำความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรที่เกินกว่าแหล่งอาหารที่มีแล้ว ย่อมที่จะต้องเกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างแน่นอน

2.2 แนวคิดพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม

มนุษย์และสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นองค์ประกอบหนึ่งของสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จึงมีทั้งในด้านบวกและด้านลบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสภาพแวดล้อมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ จากเหตุผลดังกล่าวทำให้มีผู้สนใจศึกษาความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ ซึ่งผู้ศึกษาได้นำส่วนที่เกี่ยวข้องระหว่างพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมที่ได้ศึกษามานำเสนอ ดังนี้

ทฤษฎีการเรียนรู้อย่างมีความสุข (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540 ข) กล่าวถึง การเติบโตของเด็กไว้ว่า เด็กเติบโตมาพร้อมกับจิตสำนึกที่จะรับรู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ รอบตัว ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเด็กแต่ละคนมีส่วนหล่อหลอม ความคิด จิตใจ และทัศนคติ เมื่อเด็กเข้าใจและรักธรรมชาติ รวมทั้งสรรพสิ่งรอบตัว รู้จักรักษา และความเป็นไป เขาจะยอมจะเข้าใจมนุษย์ และเกิดความรักที่ยิ่งใหญ่ต่อทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวว่า ต่างก็เอื้อประโยชน์และเกี่ยวข้องกันทั้งหมด ต่างก็มีความสำคัญต่อกัน ซึ่งเขาจะต้องช่วยกันรักษาและหวงแหนไว้ตลอดไป

กันยา สุวรรณแสง (2540) กล่าวถึง สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพและพฤติกรรมของมนุษย์ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. สิ่งแวดล้อมก่อนเกิดมีอิทธิพลตั้งแต่ชีวิตอุบัติขึ้นในครรภ์ หากมีอาการผิดปกติก็จะส่งผลกระทบต่อทารกในครรภ์ด้วย
2. สิ่งแวดล้อมหลังเกิดเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลภายหลังคลอดออกมาแล้ว คือ

- สิ่งแวดล้อมทางบ้านจะมีอิทธิพลต่อนิสัยใจคอ เจตคติ และค่านิยม
- สิ่งแวดล้อมทางโรงเรียน เช่น ครู เพื่อนนักเรียน สภาพชีวิตภายในโรงเรียน
สิ่งเหล่านี้ ย่อมมีอิทธิพลเช่นเดียวกับอิทธิพลทางบ้าน
- สิ่งแวดล้อมทางชุมชน ได้แก่ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ สภาพชีวิตทางสังคม ย่อมมีอิทธิพลเช่นกัน
- วัฒนธรรม ฐานะทางเศรษฐกิจ พื้นฐานทางสังคม ศาสนา ประสพการณ์ อาชีพ ทำให้คนมีพฤติกรรมต่างกัน
- ภูมิประเทศ ดิน ฟ้า อากาศ ทะเล ป่าเขา มีอิทธิพลโน้มนำให้ลักษณะนิสัยใจคอ และพฤติกรรมต่างกัน

พทิน แดงจวง (2537) อ้างถึงงานของ Kurt Lewin นักจิตวิทยาในสกลนคร คอลท์ (Gestalt Psychology) ว่า "...พฤติกรรมของบุคคลเป็นผลของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อมของเขา Behavior (B) is a function of the interaction between the person (P) and his environment (E)

ซึ่งเขียนเป็นสมการได้ว่า $B = f(P,E)$ ในขณะที่

B คือ พฤติกรรม (Behavior) ของแต่ละบุคคล ในสมการนี้ เราอาจกำหนดให้ B เป็น พฤติกรรมที่พึงประสงค์ของผู้เรียน ผู้ใหญ่แต่ละคน หรือแต่ละกลุ่มก็ได้

P คือ ตัวบุคคล (Person) ซึ่งรวมทุกสิ่งทุกอย่างของบุคคล คือ บุคลิกภาพ ของบุคคล รวมถึงพื้นฐาน ความรู้ ความสามารถ ความนับถือ นิสัยใจคอ เจตคติ ความสนใจ ความพร้อมทางร่างกาย จิตใจ ซึ่งลักษณะต่างๆ ของบุคคลนี้เป็นผลมาจาก ความเจริญเติบโตทางธรรมชาติ และเป็นผลมาจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ที่ผ่านมาด้วย

E คือ สิ่งแวดล้อม (Environment) รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ทางบุคคลและสิ่งแวดล้อมทางจิตใจ หรือสถานการณ์ทางจิตวิทยา (Psychological condition) ในทางการศึกษา หมายถึง ประสบการณ์ต่างๆ ที่เราจัดให้ผู้เรียน ซึ่งรวมทั้ง สภาพสังคมการเรียนในชั้นสังคมที่บ้าน ที่ชุมชน ครู เพื่อน เทคนิควิธีการสอน สื่อการเรียนการสอน บรรยากาศทางการเรียน อิทธิพลของกลุ่ม....."

วิมล หรยางกูล (2537) กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่างๆ รอบตัวไว้ดังนี้ มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ สิ่งต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น สภาพแวดล้อมทางอวกาศ สิ่งต่างๆ ที่ปรากฏตามธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน นอกจากนี้ มนุษย์ยังต้องสัมพันธ์กับสิ่งที่เป็นนามธรรม อันได้แก่ ระบบคุณค่าที่ยึดถือ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมกลุ่มสังคม ข่าวสาร ความรู้ ความคิด ตลอดจน

ความรู้สึกและทัศนคติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอย่างตัวเองหรือของคนอื่นก็ตาม สิ่งทีกล่าวมาทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นองค์ประกอบของสภาวะหรือสภาพการณ์ที่เกิดความสัมพันธ์ขึ้น ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม องค์ประกอบเหล่านี้ย่อมมีส่วนในการกำหนดสภาพทางพฤติกรรม อาจสนับสนุนหรือเป็นอุปสรรคต่อพฤติกรรม

Piaget (1964) ได้อธิบายกระบวนการพัฒนาการทางโครงสร้างสติปัญญาของบุคคลว่า เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการปะทะสัมพันธ์ ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม โดยบุคคลจะพยายามปรับตัว โดยใช้กระบวนการดูดซึม (Assimilation) และกระบวนการปรับให้เหมาะ (Accommodation) โดยการพยายามปรับความรู้ ความคิดเดิมกับสิ่งแวดล้อมใหม่ ทำให้บุคคลอยู่ในภาวะสมดุล สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้

สรุป แนวคิด ทฤษฎี พฤติกรรมของมนุษย์

1. พฤติกรรมของมนุษย์แตกต่างกันไปตามอิทธิพลด้านสรีระ บุคลิกภาพ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม
2. สิ่งแวดล้อมสร้างลักษณะนิสัยทางพฤติกรรมของมนุษย์ตลอดเวลา ทุกสถานที่ ทั้งในลักษณะที่พึงประสงค์ และไม่พึงประสงค์
3. สิ่งแวดล้อมทั้งในโรงเรียนและที่บ้าน เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึก และเจตคติของบุคคล ซึ่งแสดงออกด้วยการรับรู้ หรือการตอบสนอง
4. มนุษย์เรียนรู้และตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยการรับรู้และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปตามโอกาสสภาพแวดล้อมในฐานะสิ่งเร้า

2.3 กระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา

ความหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษา

มีผู้ให้คำจำกัดความว่าสิ่งแวดล้อมศึกษาอยู่หลายความหมาย ซึ่งแตกต่างกันบ้าง และคล้ายคลึงกันบ้าง ดังนี้

Bernard J. Lucko (1982) ให้คำจำกัดความสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้ว่า “สิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาประชากรในเรื่อง

1. ความรู้เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมและวัฒนธรรม
2. ความตระหนักถึงปัญหาเพื่อแสวงหาแนวทางแก้ปัญหา
3. เพื่อจูงใจให้มีการสร้างพฤติกรรมที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม อันจะทำให้ชีวิตมีคุณภาพที่ดี” (Bernard J. Lucko and Other, 1982)

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2534) ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้ว่า หมายถึง กระบวนการเรียนการสอนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีจุดสำคัญคือ ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหาสิ่งแวดล้อม รู้จักวิเคราะห์ผลกระทบที่ได้รับจากสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากการตัดสินใจด้วยตนเองของบุคคลเพื่อให้ความรับผิดชอบและร่วมกันบำรุงรักษาสภาพแวดล้อมให้ดีที่สุดและนานที่สุด

วินัย วีระพัฒนานนท์ (2527) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education) หมายถึง กระบวนการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงปัจจัยทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อมนุษย์ เพื่อสร้างพฤติกรรมหรือค่านิยมแก่สังคมในอันที่จะรักษาหรือปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ประสาธน์ ตั้งสิริบุตร (2542) ได้กล่าวถึงความหมายสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้ดังนี้

- เป็นวิชาที่เป็นสหวิทยาการ (Interdisciplinary approach) เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (Nature)
- เป็นการศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นภายในหรือเกี่ยวกับชุมชน
- เป็นการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบร่วมกัน ให้ความสำคัญการศึกษาทั้งสองส่วนเท่าๆ กัน และใช้ทรัพยากรนอกห้องเรียนเป็นสื่อการเรียน
- แหล่งการศึกษาอยู่นอกห้องเรียน (Resource outside the classroom)
- เป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมในการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

วราพร ศรีสุพรรณ (2533) ได้กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมศึกษา คือกระบวนการที่จะทำให้คนเรารู้จักธรรมชาติ รู้จักบทบาท และฐานะของงานที่ตนสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ โดยมีเป้าหมายที่จะให้บุคคลดำรงชีวิตอยู่อย่างประสานสอดคล้องกับธรรมชาติ พร้อมกับอยู่ในสังคมทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และโลกอย่างปกติสุข ในขณะเดียวกัน วิโรจน์ อริยะเครือ (2540) กล่าวถึง สิ่งแวดล้อมศึกษาไว้ว่า เป็นกระบวนการทางการศึกษาที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และให้เกิดความตระหนัก มีทักษะเจตคติ ค่านิยม และการตัดสินใจที่ถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนพฤติกรรมที่รับผิดชอบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อรักษาไว้ซึ่งคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อไป และในขณะเดียวกันสิ่งสำคัญที่จะทำให้มนุษย์เกิดการรับรู้ เข้าใจ ตระหนักถึงสิ่งที่ตนเองรับรู้ได้ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสิ่งแวดล้อมด้วยเช่นกัน (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2537)

หลักการพื้นฐานในการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษา

1. ให้ความสำคัญกับผู้เรียน โดยเน้นให้ผู้เรียนตระหนักว่าตนเองมีบทบาทต่อสังคม และท้องถิ่นของตนในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ในการนี้การศึกษาจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียน รู้จักและเห็นคุณค่าของตนเอง รู้จักท้องถิ่น และสังคมของตน และตระหนักว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมจะมีผลกระทบต่อตัวเขาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้
2. ให้ความสำคัญกับการจัดประสบการณ์ทางสังคม เพื่อให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ปัญหาในสังคมและสิ่งแวดล้อมของตนได้ อีกทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสวงหาแนวคิด เทคนิควิธีใหม่ๆ ที่จะนำไปใช้ในการแก้ปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมของตน
3. เนื้อหาสาระจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเกิดบูรณาการ โดยสามารถประสานแนวคิดของศาสตร์ต่างๆ ในการอธิบายระบบความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ตามธรรมชาติ
4. กระบวนการเรียนการสอนเน้นการสืบสวนสอบสวน การสังเกต โดยมองความเป็นเหตุเป็นผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างประกอบต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ เข้าใจถึงลักษณะของปัญหาสิ่งแวดล้อมและสามารถเข้าถึงที่มา และสาเหตุของปัญหาได้อย่างแท้จริง
5. ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและมนุษยธรรม เพื่อส่งเสริมให้บุคคลมีเจตคติและพฤติกรรมที่เหมาะสมที่จะดำรงชีวิตอยู่ในระบบนิเวศของโลก (วราพร ศรีสุพรรณ, 2539)

หลักการสิ่งแวดล้อมศึกษา

เกษม จันทรแก้ว (2536) ได้กำหนดหลักการในขบวนการให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม หรือสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้ 3 ด้าน คือ หลักการด้านเนื้อหาสาระความรู้ทางสิ่งแวดล้อม ด้านเทคโนโลยี การถ่ายทอดความรู้ทางสิ่งแวดล้อมและด้านบุคลากร ซึ่งเป้าหมายมีดังนี้

1. ด้านเนื้อหาสาระ

ครอบคลุม 3 ด้าน คือ ทรัพยากร เทคโนโลยี และมลพิษ ซึ่งทั้งสามหัวข้อนี้มีเนื้อหาสาระกว้างมาก ความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมจะต้องประกอบด้วยเนื้อหา

- 1.1 เรื่องนั้นๆ คืออะไร มีความหมายและการครอบคลุมถึงมากเพียงใด
- 1.2 สถานภาพปัจจุบันและอนาคตจะเป็นอย่างไร
- 1.3 มีปัญหาอะไรเกิดขึ้นบ้าง สูญเสียอะไรและคิดเป็นความเดือดร้อนอะไรบ้าง
- 1.4 สาเหตุ / เหตุที่เกิคนั้นเกิดจากอะไร และอะไรเป็นแก่นราก (Grass root) ของปัญหาจริงๆ
- 1.5 แนวความคิด / แนวทางในการแก้ไขมีอะไรบ้างที่ควรจะต้องทำ
- 1.6 แผนการแก้ไข ปรับปรุงพัฒนา พื้นฟูและป้องกันมีอะไรบ้าง

2. วัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษา

ในการประชุมเชิงปฏิบัติการนานาชาติ ว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่กรุงเบลเกรด ในปี ค.ศ.1975 ที่ประชุมได้ตกลงให้นิยามของวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้ 6 ข้อ และต่อมาวัตถุประสงค์ได้กลายมาเป็นข้อตกลงของยูเนสโก ในการประชุมระหว่างรัฐบาลที่เมืองทบิลีซี (Tbilise) เมื่อปี ค.ศ.1977 เรียกกันโดยย่อว่า (The Balgrade Chater) หรือกฎบัตรกรุงเบลเกรด ซึ่งมีสาระดังนี้ (ปริญญา นุทาลัย, 2535)

2.1 ความตระหนัก (Awareness) เพื่อช่วยให้บุคคลและกลุ่มสังคมตื่นตัว และมีสื่อสัมผัสต่อสิ่งแวดล้อม และปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด

2.2 ความรู้ (Knowledge) เพื่อช่วยให้กลุ่มบุคคลและสังคมมีความเข้าใจในสิ่งแวดล้อม และปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด และเข้าใจถึงความดำรงอยู่อย่างรับผิดชอบและบทบาทของมนุษยชาติ

2.3 ทศนคติ (Attitude) เพื่อช่วยให้บุคคลและกลุ่มสังคมมีความเข้าใจในสิ่งแวดล้อม มีความรู้สึกห่วงใยและผูกพันต่อสิ่งแวดล้อม และมีความมั่นคงใจที่จะมีส่วนร่วมในการพิทักษ์และปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

2.4 ทักษะ (Skill) เพื่อช่วยให้บุคคลและกลุ่มสังคมมีความรู้และความชำนาญในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

2.5 ความสามารถในการประเมิน (Evaluation Ability) เพื่อช่วยให้บุคคลและกลุ่มสามารถประเมินการปฏิบัติการด้านสิ่งแวดล้อม และหลักสูตรการศึกษาในองค์ประกอบต่างๆ คือ ระบบนิเวศ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศิลป และการศึกษา

2.6 การมีส่วนร่วม (Participation) เพื่อช่วยให้บุคคลและกลุ่มพัฒนาความรู้ที่รับผิดชอบ และความเร่งด่วนของการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ได้มาซึ่งการปฏิบัติหน้าที่ที่เหมาะสมสำหรับแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านี้

สรุป แนวคิดสิ่งแวดล้อมศึกษา องค์ประกอบของคำจำกัดความนี้ ประกอบด้วย จุดมุ่งหมายในการให้การศึกษา บุคคลที่รับการศึกษาและเนื้อหาของสิ่งที่จะศึกษา แต่มิได้ให้ขอบข่ายของเนื้อหาสิ่งแวดล้อมไว้โดยชัดเจน แต่พอจะสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นการจัดการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมให้แก่ประชาชน ให้มีความรู้ ความตระหนัก ทักษะ และเจตคติด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือ (ecotourism) นั้น นวรัตน์ ไกรพานนท์ (2538) ได้กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือนิเวศสัญจร เกี่ยวข้องกับบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กรที่สำคัญ ได้แก่

- The Ecotourism Society (TES)
- The World Tourism Organization (WTO)
- The World wild Fund for Nature (WWF)
- The World Resources Institute (WRI)
- The National Adbubon Society (NAS)
- Tourism concern and the Council of Europe

หน่วยงานหรือบุคคลที่ทำงานในหน่วยงานเหล่านั้น ได้ให้นิยามหรือความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือนิเวศสัญจร ไว้มากมาย แต่ที่เป็นสาระสำคัญพอสรุปได้ คือ

1. แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ควรเป็นพื้นที่ธรรมชาติที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย
2. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อม ธรรมชาติและระบบนิเวศ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายหรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
3. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส หรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมโดยตรง และเปิดให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังจะเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวกด้วย
4. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและ การอนุรักษ์ธรรมชาติในขณะเดียวกัน จะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม
5. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะมุ่งเน้นที่คุณค่าของธรรมชาติ หรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว เป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่งหรือการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2541) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ ในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติเป็นหลัก มีการจัดการรักษาสิ่งแวดล้อม และการให้การศึกษาแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงครอบคลุมลักษณะพื้นฐานขององค์ประกอบหลัก 4 ด้าน คือ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541)

- 1) องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ
  - เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับแหล่งธรรมชาติเป็นหลัก
  - มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับระบบนิเวศในพื้นที่ของแหล่งนั้น
- 2) องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน
  - เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ
  - ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม
  - มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต
- 3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา
  - เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้
  - มีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว
  - เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ และความประทับใจ
  - เป็นการสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งค่อนักท่องเที่ยว ประชาชนในท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง
- 4) องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
  - คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดทั้งกระบวนการ
  - ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น
  - ท้องถิ่นมีการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ โดยเริ่มต้นจากระดับรากหญ้าจนถึงการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง

แหล่งท่องเที่ยวที่มีองค์ประกอบครบสมบูรณ์ทั้ง 4 ประการ ถือได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไปความสมบูรณ์จะลดน้อยลง จนอาจต้องเป็นการจัดการที่ส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย เป็นต้น

วัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

นโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ และจุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการของประเทศโดยรวม ในอันที่จะให้การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งระบบเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ให้คนเป็นจุดมุ่งหมายหลัก ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการมีนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540)

- 1) เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพด้านการศึกษาลึกลับและระบบนิเวศวิทยา ให้เป็นแหล่งเสริมสร้างจิตสำนึกและพัฒนาคนที่เกี่ยวข้องในระบบให้มีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์
- 2) เพื่อให้มีรูปแบบ วิธีการ กิจกรรม และมาตรการในการจัดการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม
- 3) เพื่อให้มีการบริการที่เหมาะสม ได้มาตรฐาน และมีการจัดการที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม
- 4) เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและการจัดการอย่างเป็นระบบ
- 5) เพื่อรองรับและกระตุ้นการขยายตัวของนักท่องเที่ยว
- 6) เพื่อตอบสนองนโยบายการกระจายรายได้
- 7) เพื่อพัฒนาโครงข่ายการเดินทางในประเทศไทย ให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว และมีการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ
- 8) เพื่อให้มีการใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ
- 9) เพื่อส่งเสริมให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภูมิภาคอาเซียนและอินโดจีน

จุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540)

- 1) ให้มีแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ที่ได้รับในการอนุรักษ์ พื้นฟู และรักษาระบบนิเวศที่ยั่งยืนโดยคำนึงถึงขีดความสามารถที่รองรับได้

- 2) ให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกเพื่อรักษาระบบนิเวศ
- 3) มีการจัดการที่ประสานความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยมีการจัดการกำกับดูแลและการประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในทิศทางที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างเหมาะสม เสริมสร้างชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ประชาชนสามารถรักษาวิถีชีวิตที่ดี มีการเปลี่ยนแปลงด้วยความสมัครใจ
- 4) มีสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐาน ที่สอดคล้องกลมกลืนกับทรัพยากร และรักษาเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและสังคมของพื้นที่
- 5) ให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพ เดินทางเข้ามาสู่ประเทศไทยให้มากขึ้น และนักท่องเที่ยวชาวไทยมีการเดินทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในประเทศมากขึ้น และมีการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ อย่างเหมาะสม

สรุป แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

2.5 กระบวนการพัฒนาหลักสูตร

ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร

ได้มีนักการศึกษาหลายท่านให้ความหมายที่สอดคล้องกัน เช่น นิโคลล์ (Nicholl, 1972) อ้างในอำนาจ จันทร์แป้น, 2532) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรไว้ว่า เป็นกระบวนการวางแผนกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดให้แก่ผู้เรียน ซึ่งเมื่อได้เรียนรู้แล้วก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวผู้เรียน ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การพัฒนาหลักสูตรเป็นการสร้างวางแผนการศึกษา วิเคราะห์สภาพต่างๆ ก่อนการพัฒนาแล้วนำมาใช้ในการออกแบบหลักสูตร และการสอนและการพิจารณาประเมินผลหลักสูตร (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539) และอำนาจ จันทร์แป้น 2542) นอกจากนั้น สัจจ อุทรานันท์ (2532) เช่นเดียวกับ เซเลอร์และอเล็กซานเดอร์ (Saylor and Alexander, 1974) อ้างใน สัจจ อุทรานันท์, 2532) และวิชัย ราษฎร์ศิริ (2526) ได้สรุปการพัฒนาหลักสูตรเป็น 2 แนวทาง คือ การทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น หรือการจัดทำหลักสูตรขึ้นมาใหม่โดยไม่มีหลักสูตรเดิมเป็นพื้นฐานย่อย การพัฒนาหลักสูตรเป็นการพยายามวางโครงการที่จะช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ดังนั้นการพัฒนาหลักสูตรและการสอน

จึงเป็นการพัฒนาระบบโครงสร้างของการจัดโปรแกรมการเรียนการสอน การกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การปรับปรุงตำรา แบบเรียน คู่มือครู และสื่อการเรียนการสอนต่างๆ ตลอดจนการ วัดและประเมินผลการใช้หลักสูตร การปรับปรุงแก้ไข และการให้การอบรมแก่ครูผู้ใช้หลักสูตร ให้เป็นตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาหลักสูตรและการสอนรวมทั้งการบริหารและการบริการ หลักสูตร (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2532)

จากความหมายของนักการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง กระบวนการในการสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่หรือปรับหลักสูตรเดิมที่มีอยู่แล้วให้เกิดความเหมาะสม กับตัวผู้เรียน

ความหมายและการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

คำว่า “ท้องถิ่น” ในความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ระบุไว้ หมายถึง “ท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะ” สำหรับคำว่า “ท้องถิ่น” ในที่นี้หมายถึง ท้องถิ่นที่มี บทบาทในการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งกรมวิชาการได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาหลักสูตร และรับผิดชอบเกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้” ซึ่งได้แก่

1. โรงเรียน
2. กลุ่มโรงเรียน
3. อำเภอ
4. จังหวัด
5. เขตการศึกษา
6. กรมเจ้าสังกัด/หน่วยงานระดับกรมที่เกี่ยวข้อง

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2527) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า หมายถึง การนำเอาหลักสูตรระดับชาติมาพิจารณาวิเคราะห์ เพื่อการปรับเปลี่ยนเนื้อหาสาระบางอย่างให้ สัมพันธ์สอดคล้องกับท้องถิ่น

จิราภรณ์ ศรีศฤงคาร (2530) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่นว่า การพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่น หมายถึง การนำเอาหลักสูตรแม่บท (ระดับชาติ) มาปรับบางอย่างให้เหมาะสมกับสภาพ ความเป็นจริงและความต้องการของท้องถิ่นในแต่ละระดับ เช่น ภาค จังหวัด อำเภอ กลุ่มโรงเรียน เพื่อแก้ปัญหาด้านการศึกษาให้มีความเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน

กรมวิชาการ (2536) ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นดังนี้ การพัฒนาหลักสูตร ในระดับท้องถิ่น เป็นกระบวนการนำหลักสูตรแม่บทไปสู่การปฏิบัติในห้องเรียนให้ได้ผลดียิ่งขึ้น นับตั้งแต่การจัดทำรายวิชาขึ้นมาใหม่ การปรับใช้รายวิชาจากหลักสูตรแม่บท ตลอดจนการพัฒนาสื่อ

การเรียนการสอนและกระบวนการสอน การวัดผลและการประเมินผล เพื่อให้การเรียนการสอนเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร อันเป็นแนวนโยบายของชาติ

สันต์ ธรรมบำรุง (2527) ได้อธิบายไว้ว่า โดยทั่วไปแล้ว หลักสูตรระดับชาติจะกำหนดเนื้อหาวิชาที่จะสอน กิจกรรมประกอบการเรียนการสอนและการประเมินผลไว้อย่างกว้างๆ มีลักษณะยืดหยุ่นได้ เพื่อสะดวกแก่การนำไปปรับใช้ให้เข้ากับสภาพของท้องถิ่น สำหรับวิธีการพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับท้องถิ่นนั้น มีการดำเนินงานได้หลายลักษณะและหลายวิธีการ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมกับท้องถิ่น

ดังนั้นการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นการนำเอาหลักสูตรระดับชาติหรือหลักสูตรแม่บทมาปรับให้มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพแต่ละท้องถิ่น โดยโรงเรียนหรือบุคลากรในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร

ลักษณะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถดำเนินการจัดการศึกษาให้เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนเอง ท้องถิ่นที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการได้นั้น หมายถึง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนระดับต่างๆ ได้แก่ โรงเรียน กลุ่มโรงเรียน อำเภอ จังหวัด เขตการศึกษา กรมต้นสังกัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน (กรมวิชาการ, 2540)

ในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น สัจจ อุทรานันท์ (2532) ได้กล่าวว่า สามารถดำเนินการได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การปรับหลักสูตรกลางให้เข้ากับสภาพท้องถิ่น เนื่องจากหลักสูตรประถมศึกษาที่ใช้ในประเทศไทยเป็นหลักสูตรที่สร้างขึ้นในส่วนกลาง และได้ใช้หลักสูตรเดียวกันทั่วประเทศ เพื่อมุ่งหวังให้ประชากรทั่วประเทศมีมาตรฐานขั้นต่ำ ทางด้านการศึกษาอยู่ในระดับเดียวกัน แต่เนื้อหาสาระในหลักสูตรแม่บทบางอย่าง อาจไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ดังนั้น ท้องถิ่นจึงสามารถปรับเนื้อหาสาระของหลักสูตรในบางส่วนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นได้

2. การสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นมาเสริมหลักสูตรกลาง ซึ่งมีการดำเนินการอย่างกว้างขวางในเรื่องของหลักสูตรอาชีพในระดับมัธยมศึกษาหรือวิชาชีพต่างๆ ในกลุ่มประสบการณ์พิเศษสำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 โดยโรงเรียนแต่ละท้องถิ่นจะดำเนินการสร้างหลักสูตรย่อยหรือหลักสูตรใหม่ สำหรับนำไปใช้จัดการเรียนการสอนเสริมเนื้อหาในกลุ่มวิชาใดวิชาหนึ่งในหลักสูตรแม่บท แล้วนำเสนอเพื่อให้กระทรวงศึกษาธิการอนุมัติและประกาศใช้

ในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น กระทรวงศึกษาธิการได้เปิดโอกาสให้ดำเนินการได้ในลักษณะต่างๆ ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2540)

1. ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริมการพัฒนาหลักสูตรลักษณะนี้
2. ท้องถิ่นสามารถกระทำได้กับทุกกลุ่มประสบการณ์ในหลักสูตรประถมศึกษา และในรายวิชาบังคับและวิชาเลือกเสรีทุกรายวิชา และทุกกลุ่มวิชาในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โดยไม่ทำให้จุดประสงค์การเรียนรู้เปลี่ยนแปลงไปจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท
3. ปรับรายละเอียดของเนื้อหา เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการลดหรือเพิ่มเติมรายละเอียดของเนื้อหาจากหัวข้อหรือขอบข่ายที่ระบุไว้ในคำอธิบายของทุกกลุ่ม ประสบการณ์หรือในคำอธิบายรายวิชาของวิชาภาคบังคับ และวิชาเลือกเสรีทุกรายวิชา ทุกกลุ่มวิชา ทั้งนี้ต้องไม่ทำให้จุดประสงค์การเรียนรู้และหัวข้อหรือขอบข่ายเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บทเปลี่ยนแปลงไป
4. ปรับปรุงและ/หรือเลือกใช้สื่อการเรียนให้เหมาะสม การพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นลักษณะนี้เป็นการปรับปรุง เลือกใช้สื่อการเรียนการสอนต่างๆ ที่มีอยู่ให้เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหาของทุกกลุ่ม ประสบการณ์หรือรายวิชาต่างๆ และสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น
5. จัดทำสื่อการเรียนขึ้นใหม่ เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการจัดทำหนังสือเรียน คู่มือครู หนังสือเสริมประสบการณ์ แบบฝึกหัดหรือเอกสารประกอบการเรียนการสอนอื่นๆ ขึ้นมาใหม่เพื่อนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน กลุ่มประสบการณ์ หรือรายวิชาต่างๆ ให้เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหา และสภาพของท้องถิ่น ทั้งนี้สื่อการเรียนการสอนที่ท้องถิ่นจะพัฒนาขึ้นมาใหม่ อาจจะใช้กับเนื้อหา รายวิชาที่มีอยู่แล้วหรือใช้กับเนื้อหา รายวิชาที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่
6. จัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติม เป็นการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นด้วยการจัดทำคำอธิบายหรือทำรายวิชา เพิ่มเติมจากที่มีปรากฏในเอกสารหลักสูตรแม่บท ซึ่งสามารถจะดำเนินการได้ดังนี้

ในระดับมัธยมศึกษาท้องถิ่นสามารถจัดทำรายวิชาเพิ่มเติมได้เฉพาะส่วนที่เป็นวิชาบังคับเลือก และวิชาเลือกเสรีทุกกลุ่มวิชา โดยรายวิชาที่เพิ่มเติมนี้จะต้องมีเนื้อหาซ้ำซ้อนกับรายวิชาบังคับแกน บังคับเลือกและเลือกเสรีที่มีอยู่แล้วในหลักสูตรแม่บท

กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น สามารถดำเนินการได้ในหลายระดับ ได้แก่ ระดับเขตการศึกษา ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ หรือระดับโรงเรียนก็ได้ ซึ่งในการดำเนินงานนั้นได้มีนักการศึกษาหลายท่านเสนอแนวทาง ซึ่งเป็นขั้นตอนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ ดังนี้

สังค อุทรานันท์ (2532) ได้เสนอวิธีดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การปรับหลักสูตรกลางให้เข้ากับสภาพท้องถิ่น
  2. การสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นเสริมหลักสูตรกลาง
- ซึ่งในการดำเนินงานทั้ง 2 ลักษณะ สามารถดำเนินการอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้
1. การจัดตั้งคณะทำงาน
  2. ศึกษาสภาพข้อมูลพื้นฐาน
  3. กำหนดจุดมุ่งหมายสำหรับหลักสูตรท้องถิ่น
  4. พิจารณาความเหมาะสมของหลักสูตรกลางกับสภาพของท้องถิ่น
  5. ดำเนินการเลือกเนื้อหาสาระของหลักสูตรกลางและ/หรือจัดสร้างรายวิชาขึ้นมาใหม่
  6. ดำเนินการใช้หลักสูตร
  7. ประเมินผลการใช้หลักสูตร
  8. ทำการปรับปรุงแก้ไข

สรุป แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรในระดับท้องถิ่น หมายถึง การเปิดโอกาสให้ท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมพัฒนาหลักสูตร ตามข้อกำหนดในโครงสร้างของหลักสูตร ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวของท้องถิ่นของตน เรียนรู้สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมในท้องถิ่น ตลอดจนสามารถพัฒนาชีวิต พัฒนาอาชีพ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง ครอบครัว และท้องถิ่นของตนได้ ดังนั้นจึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น นั้นเกิดมาจากความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่นที่มีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกัน ทำให้หลักสูตรระดับชาติไม่สามารถสนองตอบความต้องการตามสภาพท้องถิ่นได้เท่าที่ควร จึงจำเป็นต้องมีการนำเอาหลักสูตรระดับชาติมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นนั้น

2.6 แนวคิดพื้นฐานการประเมินโครงการ

ความหมายของการประเมิน

ได้มีผู้นิยามความหมายของการประเมินไว้สี่ความหมาย (สุขุม มูลเมือง, 2530) คือ

ความหมายแรก การประเมินมีความหมายเช่นเดียวกับการวัดผลทางการศึกษาความหมายนี้เกิดขึ้นเนื่องจากความเฟื่องฟูและการเคลื่อนไหวทางการวัดผลการศึกษา

ความหมายที่สอง การประเมินมีความหมายตรงกับการตัดสินใจโดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญโดยใช้ข้อมูลและเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินใจ

ความหมายที่สาม การประเมินหมายถึงกระบวนการเปรียบเทียบข้อมูลในภาคปฏิบัติกับวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ ความหมายนี้เป็นไปตามแนวคิดของ Ralph Tyler

ความหมายที่สี่ การประเมินเป็นกระบวนการบ่งชี้และการรวบรวมข้อมูลรายละเอียดเพื่อช่วยผู้ตัดสินใจเลือกแนวทางต่างๆ ที่มีอยู่ ความหมายนี้มาจากแนวคิดของ Stufflebeam

การประเมินโครงการ

D.L. Stufflebeam และคณะ (1971) ได้เสนอแบบจำลอง CIPP Model (Context - Input - Process - Product Model) เพื่อการประเมินผลโครงการมีแนวคิดกว้างๆ ดังนี้

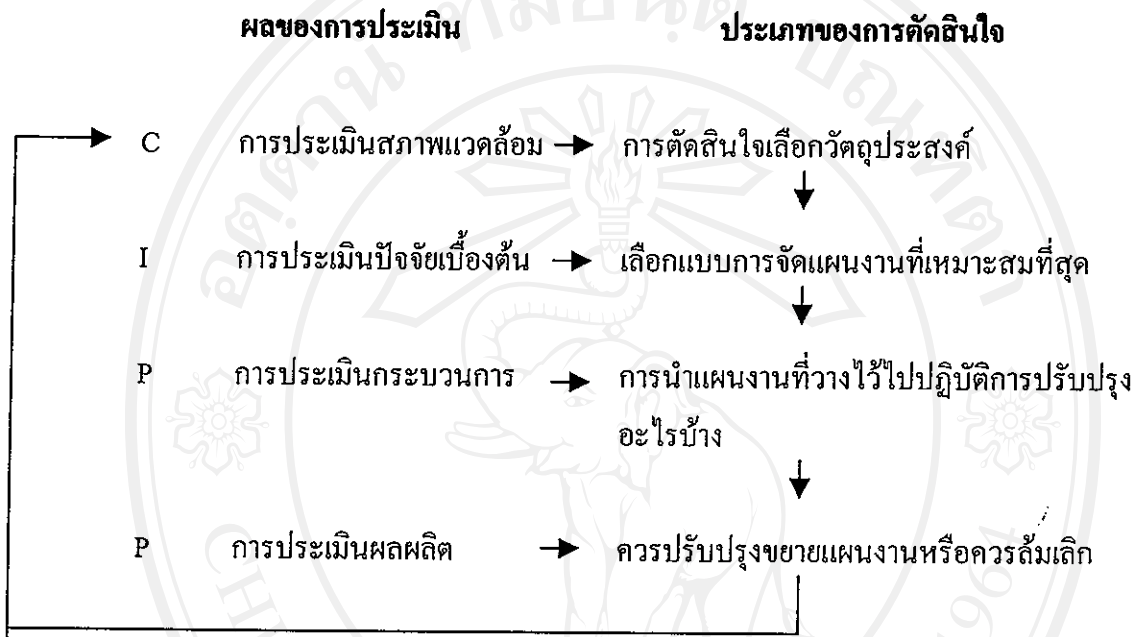
“การประเมินเป็นกระบวนการของการวิเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจในทางเลือกต่างๆ ที่มีอยู่” (Evaluation is the process of delineating obtaining and using information for judging alternative decision) ในรายละเอียดของรูปแบบและผลที่ได้จากการประเมินก็คล้ายกับคนอื่นๆ ที่กล่าวมาข้างต้นคือเพื่อบ่งชี้ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการนั้นๆ และนำมาเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงพัฒนาโครงการให้ดีขึ้นแบบจำลอง CIPP จะประเมิน 4 ด้าน คือ 1) ประเมินสภาวะแวดล้อมหรือด้านบริบท (Context) เพื่อช่วยในการตัดสินใจวางแผนกำหนดวัตถุประสงค์ 2) ประเมินปัจจัยเบื้องต้น (Input) เพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับโครงสร้างของรูปแบบโครงการศักยภาพด้านต่างๆ 3) ประเมินกระบวนการ (Process) ตัดสินใจเพื่อการควบคุมการดำเนินงานของโครงการทำข้อมูล Feedback แก่ผู้ดำเนินงาน 4) ประเมินผลผลิต (Product) ตัดสินใจและดูผลสำเร็จหรือผลที่ได้จากการดำเนินงาน (การประเมินโครงการครั้งนี้จะเป็น Product ในช่วงแรกของระยะที่ 1 ของโครงการจัดการคู่มือน้ำน่านตอนบนของหน่วยจัดการต้นน้ำสบสาย)

เทียมจันทร์ พานิชย์ผลินไชย (2517) กล่าวว่า การประเมินผลเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ เพราะเป็นกระบวนการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ เพื่อให้การดำเนินโครงการมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ประชุม รอดประเสริฐ (2529) กล่าวถึง ประโยชน์การประเมินดังนี้ ช่วยกำหนดวัตถุประสงค์ และมาตรฐานการดำเนินงานอย่างชัดเจน ทำให้แผนงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าเกิดประโยชน์สูงสุด สามารถแก้ปัญหาได้ ช่วยสร้างขวัญกำลังใจความพึงพอใจแก่บุคลากรและช่วยการตัดสินใจการบริหารโครงการ

คิเรก ศรีสุขโข (ในสมหวัง พิธิยานุวัฒน์, 2537) ได้สรุปว่า การประเมินมีความสำคัญต่อการดำเนินโครงการต่างๆ จึงควรมีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นโครงการ ส่วนในเรื่องของวิธีการและเครื่องมือที่ใช้ นั้น ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม

แผนภูมิที่ 2 แผนสร้างความสัมพันธ์ระหว่างการประเมิน กับการตัดสินใจในรูปแบบชิปปี

การประเมินปัจจัยเบื้องต้น (Input Evaluation)

เป็นการจัดหาข้อมูลเพื่อใช้ในการตัดสินใจตามความเหมาะสมของแผนงานต่างๆ ที่จัดขึ้น ผลที่ได้จากการประเมินปัจจัยเบื้องต้น คือ การวิเคราะห์รูปแบบของวิธีการที่ใช้ในรูปของราคาและกำไร (Cost and Benefit) ที่จะได้รับ โดยการประเมินในด้านอัตรากำลัง เวลา งบประมาณ วิธีการที่มีศักยภาพ การประเมินปัจจัยเบื้องต้นนี้จะช่วยให้ข้อมูลที่จะตัดสินใจได้ว่า ควรตั้งวัตถุประสงค์เชิงปฏิบัติอย่างไร ใช้อัตรากำลังเท่าใดวางแผนและดำเนินการอย่างไร ซึ่งมักจะประเมินในด้านต่างๆ ดังนี้ คือ ความสามารถของหน่วยงานหรือตัวแทนในการจัดโครงการยุทธวิธีที่ใช้ในการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ และการได้รับความช่วยเหลือในด้านต่างๆ เช่น หน่วยงานที่จะช่วยเหลือ เวลา เงินทุน อาคารสถานที่ อุปกรณ์เครื่องมือ เป็นต้น

การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation)

การประเมินกระบวนการจำเป็นต้องได้รับการเตรียมการเพื่อให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) แก่ผู้รับผิดชอบและผู้ดำเนินการทุกลำดับชั้น การประเมินกระบวนการมีวัตถุประสงค์ใหญ่อยู่ 3 ประการ คือ เพื่อหาและทำนายข้อบกพร่องของกระบวนการ เพื่อรวบรวมสารสนเทศ สำหรับผู้ตัดสินใจ วางแผนงาน และเพื่อเป็นรายงานสะสมถึงการปฏิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้น

การประเมินผลผลิต (Product Evaluation)

เพื่อวัดและแปลความหมายของความสำเร็จ ไม่เฉพาะเมื่อสิ้นสุดวัฏจักรของโครงการเท่านั้น มีความจำเป็นยิ่งในระหว่างการปฏิบัติตามโครงการด้วย คือ การดูว่าการกำหนดวัตถุประสงค์นั้น นำไปใช้ได้หรือไม่ เหนือในการวัดที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการทำกิจกรรมคืออะไร เปรียบเทียบ ผลที่วัดมาได้ด้วยมาตรฐานสัมบูรณ์ (Absolute Criteria) หรือมาตรฐานสัมพัทธ์ (Relative Criteria) ที่กำหนดไว้ก่อน และทำการแปลความหมายถึงเหตุของสิ่งที่เกิดขึ้น โดยอาศัยรายงานจากการ ประเมินสถานะแวดล้อม ปัจจัย และกระบวนการมาร่วมด้วย

การนำเอาแบบจำลอง CIPP ไปใช้ประเมิน ทำได้ในโครงการต่างๆ 3 ลักษณะ คือ

1. จัดหาโครงการศึกษาให้เห็นว่ามีปัญหาอะไรที่น่าจะทำ
  2. โครงการที่มีอยู่แล้วแต่ยังไม่ได้ลงมือดำเนินการ
  3. โครงการในระหว่างที่กำลังดำเนินอยู่
- ดังนั้น ในการประเมินครั้งนี้จึงเป็นลักษณะตามข้อที่ 3

ศิริชัย กาญจนวาสี (2538) ได้กล่าวถึงแนวความคิดพื้นฐานของการประเมินโครงการ ใดๆ ก็ตามไว้ว่าจำเป็นต้องมีจุดมุ่งหมาย (goal) และวัตถุประสงค์ (Objective) ที่ชัดเจนเพื่อจะช่วย กำหนดคุณลักษณะของผลที่จะได้ปลายทาง และผลระหว่างทางที่ต้องการหลังจากที่ได้ดำเนินงานแล้ว จุดมุ่งหมาย (goal) ช่วยชี้ทิศทางของการดำเนินโครงการและกำหนดกิจกรรมที่จะได้ผล ตามเป้าหมาย (Targets) การวัดผลและประเมินผลมีบทบาทช่วยตัดสินใจคุณค่าของวิธีการ และการ บรรลุผลสำเร็จของการดำเนินงานได้ ดังนั้นการประเมินจะช่วยให้สารสนเทศที่เป็นประโยชน์ใน การพัฒนาปรับปรุงสถาบันองค์กร แผนงานและโครงการยังได้ขยายความหมายต่อไปอีกว่า

1. โครงการ (Project) คือ ชุดของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรเพื่อให้บรรลุ จุดมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ และเป้าหมาย ซึ่งระยะเวลาดำเนินการที่ชัดเจนอันมิใช่การบริหารงาน ตามปกติของหน่วยงานสำนักงานหรือสถาบัน

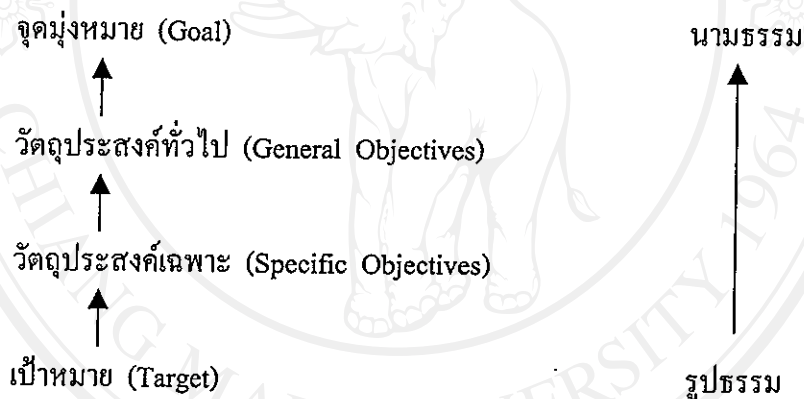
2. จุดมุ่งหมาย (Goal) เป็นความมุ่งหมายระยะยาว ปลายทางที่จะไปถึงเป็นนามธรรม เป็นตัวกำหนดนโยบายและทิศทางปฏิบัติ

3. วัตถุประสงค์ (Objectives) เป็นความมุ่งหมายระยะสั้นกว่าจุดมุ่งหมายขอบเขตเฉพาะ ชัดเจนสอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย

4. เป้าหมาย (Targets) ความมุ่งหมายที่สำเร็จในช่วงระยะเวลาหนึ่งเป็นจุดหมายปลายทาง ตามช่วงเวลาต่างๆ ของการดำเนินงาน เป้าหมายควรต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์เช่นกัน

5. วิธีการ (Procedures) คือ กระบวนการกรรมวิธีสำหรับดำเนินกิจกรรมที่จะให้ได้ผล ตามเป้าหมาย เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมาย

6. การประเมิน (Evaluation) กระบวนการตัดสินคุณค่าของการพัฒนาโครงการ การดำเนิน โครงการ และผลของโครงการ

แผนภูมิที่ 3 แสดงแนวคิดพื้นฐานของการประเมินโครงการ

ศิริชัย กาญจนวาที (อ้างแล้ว) ได้พูดถึงการประเมินระหว่างการฝึกอบรม (Implementation Evaluation) ว่าเป็นการประเมินกระบวนการดำเนินงานโครงการสำหรับพัฒนาประสิทธิภาพและปรับปรุงแก้ไขการบริหารโครงการนั้นๆ

Scriven (อ้างในศิริชัย กาญจนวาที) กล่าวว่า การประเมินผลมีจุดมุ่งหมายหลัก 2 ประการ

1. การประเมินผลความก้าวหน้า (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลระหว่างที่โครงการกำลังดำเนินอยู่ เพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงโครงการให้ดีขึ้น (Feedback)

2. การประเมินผลสรุป (Summative Evaluation) เป็นการประเมินผล เมื่อโครงการสิ้นสุดลงแล้ว สำหรับผู้ประเมินโครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน ครั้งนี้จะเป็นการประเมินความพร้อมของโครงการ ซึ่งสามารถใช้แนวจุดมุ่งหมาย จากข้อ 1 ของ Scriven ได้ นอกจากนี้

Scriven กล่าวว่าจุดมุ่งหมายที่สำคัญของการประเมินผลคือการตัดสินใจไม่ใช่เพื่อการปรับปรุงการตัดสินใจ โครงการใดก็ตามที่ประเมินควรต้องรู้บทบาทอันแท้จริงของตนเองให้ชัดเจน

ศิริชัย กาญจนวาสี (อ้างแล้ว) ได้อธิบายความหมายของการประเมินนั้น หมายถึง การตัดสินใจคุณค่าของวิธีการและบรรลุผลสำเร็จในการพัฒนาโครงการ การดำเนินโครงการและผลสำเร็จของโครงการ เพื่อสนองความต้องการใช้สารสนเทศของผู้บริหาร

ศิริชัย กาญจนวาสี (อ้างแล้ว) ได้สรุปแนวทางวิธีการประเมินโครงการในเชิงจัดหาความพร้อมในการดำเนินการพอสังเขป ดังนี้

- 1) ความเป็นมาของโครงการ จะศึกษาอย่างไร
- 2) ลักษณะของโครงการ ระยะของโครงการขนาดและทิศทาง
- 3) วัตถุประสงค์โครงการมุ่งการบรรลุผลอะไรบ้าง ลำดับความสำคัญวัตถุประสงค์
- 4) เป้าหมายของโครงการกลุ่มเป้าหมาย
- 5) สภาพการณ์และบุคลากรที่เกี่ยวข้องการคัดเลือก
- 6) หลักสูตรโปรแกรมของโครงการต่างๆ หลักการ รายละเอียดกิจกรรมการบริหาร

การประสานงาน

- 7) วัสดุอุปกรณ์ คุณสมบัติ จำนวน
- 8) งบประมาณ แหล่งที่สนับสนุนใช้ดำเนินการ
- 9) รูปแบบการประเมินที่จะนำมาใช้ประเมิน
- 10) คำถามเชิงประเมินมีคำถามหลักคำถามรองและตัวแปร
- 11) เครื่องมือ เก็บข้อมูลที่ต้องการ และการพัฒนาเครื่องมือ
- 12) วิธีการตัดสินใจคุณค่าเกณฑ์การประเมิน และตัดสินใจสำหรับแนวทางการจัดเก็บผลการประเมิน มีดังนี้

- (1) ผลการวิเคราะห์ด้านโครงการ ให้สอดคล้องทั้งภายในภายนอก
- (2) ผลการประเมินด้านกระบวนการว่าเป็นไปตามแผนหรือไม่ ทั้งการปรับเปลี่ยนและปัญหาอุปสรรค
- (3) ผลการประเมินด้านผลสัมฤทธิ์ของโครงการ ด้านประสิทธิผล ผลกระทบ

ส่วนการสรุปผลการประเมินได้กล่าวไว้ว่า การสรุปผลการประเมิน เพื่อหาผลสำคัญของโครงการ การอภิปรายผล ด้านความเชื่อมั่นต่อการเปรียบเทียบผลกับโครงการอื่น และความรู้สึกของผู้เกี่ยวข้อง สุดท้ายเป็นข้อเสนอแนะด้านเชิงนโยบายเชิงปฏิบัติ และลักษณะของการประเมินต้องสื่อสารสนเทศกับผู้เกี่ยวข้องได้อย่างชัดเจน ถูกต้องเหมาะสมเสนออย่างตรงไปตรงมา ยึดหลักการและความถูกต้องตามหลักฐานข้อมูลที่มีอยู่ และเหมาะสมกับบุคคลที่พึงรู้ การใช้แผนภูมิกราฟ

หรือรูปภาพประกอบจะทำให้เข้าใจง่าย ภาษาต้องสื่อตรงเป็นในทางสร้างสรรค์อีกทั้งต้องกระชับ ชัดเจน และสามารถใส่ประกอบการตัดสินใจได้ เพราะความสำเร็จของโครงการฯ ขึ้นอยู่กับการวางแผน การดำเนินโครงการที่ดีและมีการประเมินที่ดีด้วย

สุวัฒน์ พัฒน์ไพบุลย์ (2539) ได้กล่าวไว้ในหนังสือบริหารโครงการถึงจังหวะเวลาและคุณค่าองค์การตรวจสอบและประเมินโครงการดังนี้

ขั้นตอนริเริ่ม จะมีค่ายิ่งโดยเฉพาะในช่วงต้นๆ และขั้นการศึกษาความเป็นไปได้ก็มีประโยชน์มากเช่นกัน โดยเฉพาะในส่วนของเรื่องเทคนิคขั้นกำหนดหลักการ ขึ้นแผนเบื้องต้นงบประมาณ มีประโยชน์น้อยเพราะแผนต่างๆ มีความยืดหยุ่นจำกัดเมื่อกำหนดลงไปแล้ว การประเมินโดยทีมงานของโครงการเองแทบจะไม่มีประโยชน์เลย และขั้นหลังยุติโครงการจะมีประโยชน์มากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับความสามารถในการประยุกต์สิ่งที่ประเมินเอาไปใช้ในอนาคตเท่านั้น

อนุรักษ์ ปัญญาวิวัฒน์ (2539) ประเมินโครงการปกป้องป่าไม้เมืองไทยเพื่อเร่งรัดฟื้นฟูต้นน้ำลำธาร (ร.พ.ต.) สรุปการประเมินโครงการไว้ว่าการประเมินผลเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ เพราะจะนำไปสู่การปรับปรุงในด้านต่างๆ เช่น แผนงานองค์กร บุคลากร คุณภาพของงาน คุณภาพกระบวนการทำงาน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ การเรียนการสอน ระบบแผนงานทำให้การประเมินได้รับการยอมรับมากขึ้นและได้ให้แนวเทคนิคการประเมินผลไว้ ดังนี้

- 1) ค้นหาปัญหาอย่างเป็นเหตุเป็นผล
- 2) กำหนดวัตถุประสงค์
- 3) ตั้งสมมติฐาน
- 4) กำหนดขอบเขตให้คลุมเนื้อหากลุ่มตัวอย่าง พื้นที่ เวลา และกรอบแนวคิดประเมินผล
- 5) ดำเนินถึงประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับทั้งทางตรงและทางอ้อม
- 6) คำนิยามศัพท์เฉพาะ
- 7) วิธีดำเนินการประเมินผลวิจัย จะเป็นไปตามลำดับคือเลือกกลุ่มตัวอย่างหรือประชากร การพัฒนาเครื่องมือการวิจัย จากนั้นเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลและท้ายสุดจะเป็นขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ในเชิงคุณภาพหรือสถิติ
- 8) กำหนดแผนงาน การประเมินผลโครงการ
- 9) การกำหนดงบประมาณ
- 10) การเขียนรายงาน

และยังเสนอแนะว่าผู้ประเมินควรมีความเข้าใจในรูปแบบซีปปี้ (CIPP)

- 1) การประเมินสภาพแวดล้อม ว่าสอดคล้องกับจุดประสงค์โครงการหรือไม่
- 2) การประเมินปัจจัยเบื้องต้น ประเมินปัจจัยต่างๆ ที่สำคัญต่อการดำเนินโครงการ
- 3) การประเมินกระบวนการ ว่าปฏิบัติตามแผนหรือไม่
- 4) การประเมินผลผลิตว่าเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่

อนรรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (อ้างแล้ว) ได้อธิบายถึงช่วงเวลาที่ผู้ศึกษาวิจัยควรพิจารณาตัดสินใจที่จะประเมินผลโครงการนั้น จะมุ่งค้นหาสิ่งทีโครงการได้ดำเนินการไปแล้ว สิ่งใดที่ควรดำเนินการต่อไปตามกรอบวัตถุประสงค์ของโครงการ และสิ่งใดที่ควรปรับปรุงให้บรรลุตามวัตถุประสงค์พอจำแนกได้ดังนี้

- 1) การประเมินก่อนการดำเนินงานตามโครงการ (Ex-ante evaluation)
- 2) การประเมินระหว่างการดำเนินงานตามโครงการ (Formative on-going evaluation) เพื่อตรวจสอบความก้าวหน้า และ/หรือผลของการเปลี่ยนแปลง
- 3) การประเมินเมื่อสิ้นสุดโครงการ (Summative evaluation) เพื่อตรวจสอบความสำเร็จหรือล้มเหลวหรือศึกษาหาตัวแปรและความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ
- 4) การประเมินหลังจากเสร็จสิ้นโครงการ (Ex-post evaluation) เพื่อวัดประสิทธิผลโครงการ หรือแผนงานที่โครงการนั้นเป็นองค์ประกอบหนึ่ง หรือเพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของแผนงาน/โครงการนั้น ต่อเป้าหมายสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ เช่น ด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองและความมั่นคงและยังกล่าวอีกว่าผู้ประเมินควรมีพื้นฐานความเข้าใจและความรู้ในเรื่องต่อไปนี้
  - 1) หลักการวิจัย และทฤษฎีหรือแนวคิดที่เกี่ยวกับการประเมินโครงการ
  - 2) ทราบถึงตัวแปรต้น ตัวแปรตาม ตัวแปรแทรกซ้อน และตัวแปรอื่นๆ ที่อาจจะมีอิทธิพลต่อผลที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากวัตถุประสงค์ของโครงการ
  - 3) วิธีการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน ได้แก่ เป้าหมายของโครงการ และเป้าหมายของการวิจัยหรือเป้าหมายของการประเมินผล

สรุป แนวคิดพื้นฐานการประเมินได้กล่าวไว้ว่า การสรุปผลการประเมินเพื่อหาผลสำคัญของโครงการ การอภิปรายผล ด้านความเชื่อมั่นต่อการเปรียบเทียบผลกับโครงการอื่น และความรู้สึกของผู้เกี่ยวข้อง สุดท้ายเป็นข้อเสนอแนะด้านเชิงนโยบายเชิงปฏิบัติและลักษณะของการประเมินต้องสื่อสารสนทนากับผู้เกี่ยวข้องได้อย่างชัดเจน ถูกต้องเหมาะสมสอดคล้องตรงไปตรงมา ชี้หลักการและความถูกต้องตามหลักฐานข้อมูลที่มีอยู่ และเหมาะสมกับบุคคลที่พึงรู้ การใช้

แผนภูมิกราฟ หรือรูปภาพประกอบจะทำให้เข้าใจง่าย ภาษาต้องสื่อตรงเป็นในทางสร้างสรรค์อีกทั้งต้องกระชับชัดเจน และสามารถใช้ประกอบการตัดสินใจได้ เพราะความสำเร็จของโครงการฯ ขึ้นอยู่กับการวางแผน การดำเนินโครงการที่ดีและมีการประเมินที่ดีด้วย

สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ในส่วนการประเมินพฤติกรรมอนุรักษ์ของเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการเยาวชนรักษ์ป่านั้น เป็นการประเมินผลสัมฤทธิ์ของโครงการที่แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากร อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของเยาวชน รวมทั้งการนำความรู้จากโครงการไปจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มะลิวัลย์ ตั้งถัคนวณิชย์ (2537) ได้ศึกษาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดกรุงเทพมหานคร พบว่า ครูส่วนใหญ่ใช้การสอนแบบอภิปรายมากที่สุด รองลงมาคือการบรรยาย อบรม ย้ำทุกวันให้นักเรียนสนใจสิ่งแวดล้อมครูส่วนใหญ่ใช้สื่อการสอนประเภทหนังสืออ่านประกอบมากที่สุด ครูส่วนใหญ่มีปัญหาอุปสรรคในการสอนสิ่งแวดล้อม คือ เนื้อหามากเกินไป นักเรียนไม่นำไปปฏิบัติ สื่ออุปกรณ์มีน้อยไม่เพียงพอ

Peck (1976) ได้ศึกษาเปรียบเทียบการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา 3 ลักษณะ คือการสอนในห้องเรียน การสอนนอกห้องเรียน และการสอนทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียนประกอบกัน พบว่ากลุ่มที่เรียนนอกห้องเรียนได้คะแนนสอบครั้งหลังมากกว่ากลุ่มอื่น กลุ่มที่เรียนทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียนก็ได้คะแนนเพิ่มเล็กน้อย แสดงให้เห็นว่าการสอนนอกห้องเรียน เป็นวิธีที่ใช้สอนได้ผลดี

Noesk (1975) ได้ศึกษาวิธีการสอนที่ส่งผลต่อทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยแบ่งกลุ่มที่ได้รับประสบการณ์ตรง ไปทัศนศึกษาและปฏิบัติการในสถานการณ์จริง อีกกลุ่มหนึ่งใช้วิธีการจำลองสถานการณ์ พบว่าทัศนคติของเด็กที่มีต่อสภาพแวดล้อมเขตเมือง การไปทัศนศึกษาเป็นวิธีที่ส่งผลให้เด็กเกิดทัศนคติทางบวกต่อสิ่งแวดล้อมได้มากกว่าวิธีอื่น

นิพันธ์ นวลประเสริฐ (2540) ได้วิจัยเรื่อง การประเมินการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในสถานศึกษา พื้นที่เขตการศึกษา 8 ที่สังกัดกรมอาชีวศึกษา พบว่า หลักสูตรมีความบูรณาการความรู้ความสามารถของผู้สอนอยู่ในระดับปานกลาง วิธีการสอนส่วนใหญ่คือการขาดสื่อการสอนและงบประมาณ ผลของการสอนทำให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมดี แต่ นักศึกษามีพฤติกรรมที่ประสงค์ด้านสิ่งแวดล้อมน้อย

Rowell (1994) แห่งคานาดา ยังพบว่า ในการวิจัยระดับประถมศึกษา สามารถเรียนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้ดีเมื่อเข้าร่วมกิจกรรมหลากหลาย และมีประสบการณ์จริง ในขณะที่ผลงานวิจัยของFong (1994) แห่งไต้หวัน พบว่า การปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของนักเรียนระดับประถมศึกษา มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการปฏิบัติของพ่อแม่ผู้ปกครอง จากการศึกษาเกี่ยวกับความตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อมของนักเรียนระดับประถมศึกษา (อ้างใน วราพรธม น้อยสุวรรณ, 2537)

ชาญชิต ทัพหมี (2541) ได้ศึกษาการพัฒนาแผนบูรณาการเรื่องมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยจัดทำแผนการสอน หน่วยย่อยที่ 4 เรื่องมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น พบว่าคะแนนการทดสอบก่อนเรียน และหลังเรียนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ค่าประสิทธิภาพการเรียนการสอนอยู่ในเกณฑ์ดี สอดคล้องกับงานของพิมล มัชฌมบุรุษ ในสภาพและความต้องการของท้องถิ่น โดยสอบถามจากครูผู้สอน ประธานกลุ่มโรงเรียน ครูวิชาการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน พบว่าเนื้อหาที่กำหนดไว้ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตมีทั้งส่วนที่สอดคล้องหรือตรงกับความต้องการของท้องถิ่น และส่วนหนึ่งไม่สอดคล้องไม่ตรงกับความต้องการของท้องถิ่น ควรเปิดโอกาสให้แต่ละท้องถิ่นปรับแผนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย

เพ็ญออน แสงสุข (2541) ศึกษาพบว่าการเป็นแบบอย่างการปฏิบัติ ด้านการจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียนและการประพฤติปฏิบัติของครอบครัว มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของนักเรียน โดยแสดงความสัมพันธ์ในการส่งพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม อย่างนัยสำคัญทางสถิติ และยังมีข้อค้นพบอีกด้านหนึ่งคือ ทักษะคตินของนักเรียนต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และความรู้ความเข้าใจเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของนักเรียนด้วยเช่นกัน

อุดมศักดิ์ แนวจิต (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน พบว่าความคาดหวังและความพึงพอใจของกลุ่มนักท่องเที่ยวมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน โดยเป็นไปในทิศทางเดียวกันทุกด้าน กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างมีความคาดหวังและพึงพอใจเป็นอย่างมากต่อลักษณะที่เป็นสภาพแวดล้อมด้านพื้นที่ทางกายภาพและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับทางอุทยานฯ ในขณะที่เดียวกันก็มีความคาดหวังและพึงพอใจเพียงปานกลางต่อด้านการจัดการและด้านกิจกรรมเพื่อการศึกษาธรรมชาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่านักท่องเที่ยวอาศัยความคาดหวังของตนเป็นแรงกระตุ้นในการท่องเที่ยวอุทยานฯ เพื่อให้ตนเองสมหวังตามที่คาดหวังไว้ ขณะที่ลักษณะทาง

กายภาพภายในอุทยานฯ ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดการรับรู้ และประเมินสภาพแวดล้อมที่ได้พบเห็น และได้สัมผัสส่งผลให้เกิดความพึงพอใจ ต่อการจัดสภาพแวดล้อมแต่ละด้านที่สอดคล้องกันข้างต้น

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเห็นได้ว่า การป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ควรดำเนินการโดยการให้สิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อสร้างจิตสำนึกและทัศนคติที่มีต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม เมื่อดูจากแนวคิดและทฤษฎีของนักวิชาการหลายๆ ท่าน จะพบว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมมีพื้นฐานมาจากทัศนคติ ความเชื่อ แบบแผนการดำรงชีวิต ตลอดจนค่านิยมของมนุษย์เองสาระสำคัญของการแก้ปัญหาอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ไม่ใช่การใช้เทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว การศึกษาอบรมประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมให้เกิดความรู้และความเข้าใจและทัศนคติที่ถูกต้องแก่นักเรียน จะเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะส่งผลให้นักเรียนแสดงออกซึ่งพฤติกรรม และมีการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม การให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก เป็นพื้นฐานการแก้ไขปัญหาในทุกๆ ทาง การสนับสนุนให้มีการศึกษาและวิจัยถึงสภาพปัญหาแนวทางแก้ปัญหา ยังเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับประเทศที่กำลังพัฒนารวมทั้งจะต้องส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยเฉพาะการให้การศึกษาแก่เยาวชน กระจายแพร่ความรู้ และกระตุ้นเตือนถึงอันตรายอันอาจเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง เป็นระบบเป็นสิ่งที่ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบด้านนี้ ต้องทำให้นักเรียนในระดับนี้ ซึ่งกำลังจะออกไปสู่สังคมอันใกล้ จำเป็นต้องพัฒนาให้เยาวชนเหล่านี้มีค่านิยม ทัศนคติ และจิตสำนึกที่ถูกต้องทางสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะทุกฝ่ายน่าจะไม่มีภาระกระตุ้น อาจมีผลทำให้เกิดความเฉื่อยชา ไม่สนใจและไม่รู้ว่าตนควรมีบทบาทอย่างไรต่อสิ่งเหล่านี้ เพราะโดยสภาพความเป็นจริงแล้ว ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่เกิดขึ้นทันทีทันใด แต่จะเป็นการสะสมปัญหาโดยไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ซึ่งหากทิ้งไว้จนถึงระดับหนึ่งแล้วอาจจะสายเกินไปที่จะแก้ไขได้ง่าย ดังนั้นการจัดการสิ่งแวดล้อมศึกษาแก่เยาวชนในโครงการเยาวชนรักษ์ป่าในวันนี้ ก็จะเป็นแนวทางในการแก้ไขปรับปรุง ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในระยะยาว ผู้ศึกษาจึงมีความเห็นว่าแนวทางการดำเนินงานของโครงการเยาวชนรักษ์ป่าเป็นโครงการที่ดี ควรได้รับการสนับสนุน และจำเป็นต้องมีการประเมินติดตามผลการดำเนินงาน ผู้ศึกษาจึงนำโครงการดังกล่าวมาประเมินในลักษณะการประเมินสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อจะเป็นแนวทางในการดำเนินการโครงการต่อไป